

**FERNAND BRAUDEL DESPRE
„PERSPECTIVA ISTORICĂ”**

Sándor KERESKÉNYI

ABSTRACT: (*Fernand Braudel on „historical perspective”). Fernand Braudel (1902-1985) has been considered one of the most important historians of the previous 60 years. His reputation stems in part from his writings, but even more from this success in making of the Annales School, the most valorous engine of historical research in France. As the dominant leader of French historiography, he exerted enormous influence on historical writings in the entire world. Braudel’s scholarship focused on three main projects: 1; the Mediterranean (1923-49, then 1949-66), 2; Civilization and Capitalism (1955-79) and 3; the Identity of France (1970-85). His significant contribution for theory of history was the three tiered view of time. It consisted of very long, practically immobile environmental time (so called long dureé), the medium time of economies, societies and cultures, and the short time of discrete events (the subject of histoire evenementielle). The geographical structuralism of Braudel minimized the importance of political and military power in human affairs, but maximized the influence of any interstructural processuality. Braudel marked his imprint on a whole generation of French historians. Among his disciples are Maurice Aymard, Pierre Chaunu, Georges Duby, Marc Ferro, François Furet, Jacques le Goff, Emmanuel Leroy-Ladurie, Jacques Revel, Alberto Tenenti, also excellent teachers, they agree that “historical perspective” is an efficient pedagogical approach, and that enables the young turn from vita contemplativa to vita activa.*

KEYWORDS: *axiology, geographical structuralism, historical perspective, ideology, time.*

Fernand Braudel (1902-1985), fără doar și poate, este, și probabil va rămâne, cel mai recunoscut istoric al secolului trecut¹. Desigur, în limitele raționalității schimbătoare a unui asemenea enunț (mai întotdeauna arbitrar și gratuit), având și un pronunțat conținut ideologic, deci conținând o doză mare de subiectivism propriu al unor „afinități electivă”. Cert este însă că istoricul francez s-a impus treptat în cadrul „breslei”, și mai apoi ca un corifeu al pedagogiei, și, nu în ultimul rând, ca un teoretician influent, nu numai în țara sa, dar și în întreaga lume civilizată.

În cele ce urmează, vom arunca o privire succintă asupra uneia dintre noțiunile de bază ale teoriei istorice braudeliene. Vom analiza semantica orizontului valoric al noțiunii de

¹ Bogdan Murgescu, *Prefață în Fernand Braudel, „Dinamica capitalismului”, Ed. Corint, București, 2002. pp. 5-13.*

„perspectivă istorică”, procesul lui de elaborare, importanța sa metodologică, precum și rolul său în teoretizarea experienței timpului istoric în cadrul pedagogiei braudeliene. Această analiză se va baza pe inițiativele de semantică antropologică ale lui Frank R. Ankersmit² și pe sugestiile „conceptualismului” ale lui Reinhart Koselleck, totdată pe folosirea unor elemente hermeneutice, elaborate de Paul Ricoeur și Hayden White³.

Fenomenul braudelian

Braudel a exercitat o influență rar întâlnită asupra contemporanilor, nu numai prin scrierile sale, dar și prin activitatea sa sau modul său de viață. Marele istoric a avut un început de carieră destul de greu, dar partea a doua a vieții sale a devenit treptat un marș triumfal, iar receptarea operelor sale s-a dovedit a fi una de excepție. La șaizeci de ani, deci încă din anii 1960, Braudel era deja „un clasic în viață”, autorul unor capodopere, conducătorul Școlii Annales (deci recunoscutul urmaș al lui Marc Bloch și Lucien Febvre), și astfel îndrumătorul unor istorici de seamă, nu numai francezi, dar și englezi, germani, italieni și spanioli⁴.

În Franța posedă din plin prețuirea și simpatia elitei științifice, primind în fiecare an omagii culturale și politice (duse uneori până la exaltare), fiind venerat ca o personalitate publică de mare autoritate intelectuală. În țările francofone (Belgia, Italia, Portugalia, România, Spania, dar și în fosta Iugoslavie, Polonia sau fosta URSS) au fost editate operele sale principale, încă din anii 1970. În spațiul cultural anglo-saxon (datorită eforturilor depuse de Daniel Bell și Immanuel Wallerstein) a devenit un idol de vogă, ajungând în centrul unor dezbateri academice nu numai în Africa franceză sau Brazilia, dar chiar și în Japonia îndepărtată.

Desigur, acest cult (amplificat până la exaltare) al omului și a operei sale era, de multe ori, lipsit de moderație, sinceritate și de prețuire adevărată. Braudel avea mulți adversari, chiar și în țara sa sau în RFG (unde era considerat un „orgolios francez”, care „ironizează eroismul culturii teutonice”), iar în RDG era văzut ca un „pseudo-liberal șiret, prefăcut în socialistul de serviciu”. În Polonia a fost dus un „război al interpretărilor”: Adam Schaff și Jerzy Topolski subliniau cu mândrie simpatia braudeliană pentru teoria marxistă a formelor de producție, în același timp tot ei l-au persecutat pe Bronislaw Geremek, Witold Kula sau Krzysztof Pomian, împreună cu alți reprezentanți ai „școlii franceze”, din cauza „antimarxismului” lor⁵.

Receptarea românească a operelor braudeliene era afabilă, binevoitoare, uneori plină de admirație sinceră. În Republica Socialistă România, Braudel a fost considerat un apărător înflăcărat al cauzei neo-latinității, apărând operele sale principale: în 1985-86 - *Mediterranean și lumea mediteraneană în epoca lui Filip al II-lea*; în 1984 - *Structurile cotidianului*, în 1985 - *Jocurile schimbului*, în 1989 - *Timpul lumii* (acestea trei din urmă ca părți ale sintezei *Civilisation materielle, economie et capitalisme, XV-XVIIIe siècle*); în 1994 - *Gramatica civilizațiilor*, în 1995 - *Identitatea Franței*, în 2002 - *Dinamica capitalismului*, în 2005 - *Studii istorice* (cuprinzând, mai ales, studiile teoretice ale maestrului).

Adrian Riza scria despre istoricul francez studii subtile și voluminoase, iar Alexandru Zub îl evoca foarte des în scrierile sale cu caracter teoretic. După 1990, Bogdan Murgescu a început să-și publice studii importante de istorie economică, folosind diferite modele teoretico-metodologice elaborate de maestrul francez.⁶ Dacă în anii 1980 receptarea românească a

² Frank R. Ankersmit, *Meaning, Truth, and Reference in Historical Representation*, Cornell University Press, Ithaca, NY, 2012.

³ Hayden White, *Figural Realism: Studies in the Mimesis Effect*, John's Hopkins University Press, Baltimore, 1999.

⁴ Bogdan Murgescu (red.), *O lecție de istorie cu Fernand Braudel*, Ed. Corint, București, 2002.

⁵ Jerzy Topolski, *Metodologia Istoriei*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1987, pp. 9-11.

⁶ Bogdan Murgescu, *A fi istoric în anul 2000*, Ed. ALL Educațional, București, 2000, p. 129.

operei braudeliene a avut un mare potențial subversionist, devenind o formă a mult evocatei „rezistențe prin cultură”, din timpul sfârșitului sumbru al „epocii Ceaușescu”, în anii 1990, o nouă generație a istoricilor și-a început cariera sub egida „structuralismului geografic” braudelian, profesând o istorie a economiei de factură postmodernistă și cu un orizont axiologic de tip universalist. Între timp și moștenirea teoretico-metodologică a lui Braudel a devenit un „bun comun” în rândul tinerilor istorici români, în primul rând acele idei, care se referă la abordarea timpului istoric, deci la durata lungă, medie și scurtă. Utilizarea diferitelor tipuri de hărți - spațializarea timpului istoric - este la modă și în zilele noastre.

Marele filozof francez contemporan, Paul Ricoeur, făcând o analiză fenomenologică succintă a noțiunii de *longue durée*, consideră că reprezentarea concretă a acesteia (de exemplu, în sinteza despre lumea Mediteranei) se face, de fapt, prin narațiune, în ciuda proastei păreri pe care o avea Braudel despre faptele și evenimentele povestite ca atare. Desigur, Ricoeur socotește, că aspectul pe care istoricul a fost cel mai interesat să-l accentueze în uriașa sa monografie, nu a fost cel despre Filip al II-lea sau chiar despre Mediterana, ci o teză legată de schimbarea socială, sau, așa cum a menționat însuși autorul, de natura timpului. Ricoeur (ca și White, dealtfel) crede, că segmentarea timpului la Braudel nu este altceva, decât un refugiu epistemologic, pitoresc, poetic și în primul rând, artizanal. Dezideologizarea istoriei, propusă de un Braudel erudit, dar prea entuziast, ar fi numai o inițiativă semi-științifică, demnă de o soartă mai bună, dar fatalmente hărăzită eșecului⁷.

Oferta ideologică și oferta științifică

Experiența vastă (bazată pe o documentare impresionantă) a istoricului îl ajută pe Fernand Braudel să confere un sens evoluțiilor vremii în care trăia, fără a cădea pradă explicațiilor facile, care atunci ca și acum, erau vehiculate de o cultură comună extrem de ideologizată și de vulnerabilă la superficialitatea intelectuală. Concepția lipsită de complezență, de iluzii ca și de resentimente cu privire la capitalism, este o parte constitutivă a acestei atitudini. La fel de categorică este și respingerea pretenției socialismului de a reprezenta o alternativă superioară în raport cu capitalismul.

Braudel nu credea însă nici în supremația istorică a unei piețe așa-zise libere, independente. Sublinia cu tărie, că nu numai socialismul de stat este un fenomen totalizator, dar și capitalismul, care, *ab origine*, este universalist și râvnește la o putere economică desăvârșită. Astfel Braudel se apropia foarte mult de Wallerstein, care îl critica vehement pe Ludwig von Mises sau August von Hayek, din cauza concepției lor „naive și optimiste”, referitoare la „capitalismul de piață”. După Braudel nu piața este elementul principal (și de principiu) al capitalismului, ci aceea „forță obscură”, care încearcă nemilos și fără conținere, subjugarea pieții⁸.

Astfel, asigurarea „liberei concurențe”, este, de fapt, un paravan inventat de adevărații capitaliști, al căror scop final este sufocarea oricărei concurențe. Adevărații capitaliști susțin ideea eficienței economice, pentru că și-au dat seama, că ea este un izvor nesecat al legitimării „capitalismului de piață”, deci a capitalismului real, antiuman și chiar antieconomic. Totuși, Braudel socoate, că capitalismul adevăraților capitaliști este o realitate hotărâtoare (nu însă și singură) a istoriei economice. Adepții socialismului de stat, ori din cauza unui conformism ideologic, ori din simplă stupiditate, nu realizează că așa-numitul „progres social” nu este altceva, decât „perspectiva istorică” (înșelătoare) oferită de „adevărații capitaliști”.

Totuși „perspectiva istorică” la Braudel nu este o parte integrantă și organică a teoriei braudeliene a timpului istoric. Ideea principală a acestei teorii din urmă era aceea, că schimbările istorice au loc cu viteze diferite. Braudel distinge trei astfel de viteze și le dedică câte o parte

⁷ Paul Ricoeur, *Memoria, istoria, uitarea*, Ed. Amarcord, Timișoara, 2001, pp. 254-256.

⁸ Fernand Braudel, *Dinamica...*, pp. 86-88.

a cărții sale despre Mediterană. Prima ar fi epoca „geoistoriei”, a relației dintre mediu și om, o istorie a cărei scurgere este aproape imperceptibilă, a repetiției constante, a ciclurilor mereu recurente. (Aceasta este *istoria structurilor* mari, latente și hotărâtoare). A doua viteză este mai rapidă și perceptibilă, este viteza sistemelor culturale, economice și sociale. (Această *histoire conjoncturelle* leagă istoria structurilor mari prin istoria unor structuri mai mici, “civilizaționale”, cu o flexibilitate crescândă.) A treia viteză este a evenimentelor și indivizilor aflați într-o mișcare permanentă, de o determinare aleatorie și superficială. (Această *istorie evenimentială* constituie, de fapt, tematica istoriei ideologizate, narative tradiționale.)

Dacă teoria timpului istoric la Braudel este evident structuralistă, atunci noțiunea de „perspectivă istorică” pare a fi bazată pe o teorie ciclică a istoriei. În *Mediterana și lumea mediterană în epoca lui Filip al II-lea* apare (în contrast cu perioada renașterii) o burghezie “în retragere”. Negustorii epocii descrise (este vorba despre epoca barocului și a contrareforme) „neglijază” comerțul, achiziționând terenuri, comportându-se ca nobilii, mergând până la a-și cumpăra străvechi titluri nobiliare. Dacă în timpul renașterii domina „perspectiva istorică” a „speculanților”, atunci în timpul epocii descrise de istoric apare aceea a „rentierilor”⁹.

Astfel „perspectiva istorică” pare strâns legată de istoria evenimentială, fiind un fel de *Lebensanschauung* moștenit de la Wilhelm Dilthey. N-am greși însă, dacă am vrea s-o legăm direct de o „înțelegere” (Verstehen) a obiectivării spiritului, de vreo „empatie” (Einfühlung) sau „compătimitate” (Nachfühlen), caracteristică filozofiei vieții. Ar fi mai nimerit să vorbim despre o tradiție a „interpretării” (Auslegung) sau chiar de „hermeneutică”. Koselleck presupune că „perspectiva istorică” a lui Braudel, ca orizont de valori, formează o punte între *tradiție* și *utopie*, desemnând o relație delicată dintre trecutul (fondator) și viitorul (ca prognoză). După istoricul german, „perspectiva istorică” se conturează totdeauna datorită unei amenințări (de obicei inconștiente) și dă curs nașterii unei etici a responsabilității¹⁰.

Perspectiva lui Braudel asupra istoriei poate fi criticată din mai multe motive. Peter Burke crede, că „autorul a mers prea departe cu respingerea evenimentelor și a capacităților de a submina structurile”. După Burke, Braudel chiar consideră, că indivizii sunt prizonierii destinului, iar încercările lor de a influența cursul evenimentelor, devin din ce în ce mai zadarnice. Ca și Ricoeur, Burke insistă (inspirat și de Hayden White) asupra momentului „dezideologizării eșuate”, arătând, că istoriografia, să fie ea cea mai documentată, se bazează pe selectarea faptelor, conform unui set de valori. Opțiunile ideologice ale istoricului sunt inevitabile, chiar indispensabile, iar înlăturarea lor duce la un pozitivism plat, cvasi-obiectiv și pseudo-științific. (Acest lucru ar fi valabil și atunci, când separăm, metodologic, perspectiva istoricului de „perspectiva istorică” în general.)

Astfel, după Burke, Braudel a rămas atât o sursă de inspirație pentru urmași, cât și una de contestare în ceea ce privește modelul său de schimbare socială. Această evaluare sumară trădează însă o tendință de simplificare: a identificării teoriei istorice cu metodologia cercetătorului¹¹. Într-adevăr, „perspectiva istorică”, elaborată de Braudel, este una eminentă determinist-structuralistă, dar nu în sensul ideologic, ci științific. Această perspectivă, folosirea ei, nu este un refugiu moral sau intelectual, un azil teoretico-metodologic, eventual un ciomag ornamentat discret dar indubitabil pentru pedagogia istoriei. Este un instrument științific, funcțiile căruia se fundamentează pe documente ale căror obiectivitate este copleșitoare și impozantă, dar, *ab ovo*, ambiguă, chiar ambivalentă, asemenea unei “siguranțe” oferite de o

⁹ Idem, *Mediterana și lumea mediteraneană în epoca lui Filip al II-lea*, Ed. Meridiane, București, 1985-86. Vol. 4, pp. 156-164.

¹⁰ Reinhart Koselleck, *Conceptele și istoriile lor. Semantica și pragmatica limbajului social-politic*, Ed. ART, București, 2009, pp. 230-232.

¹¹ Peter Burke, *Istorie și teorie socială*, Ed. Humanitas, București, 1999, pp. 181-185.

capcană bine amenajată¹².

Elaborarea unei noțiuni ambigue

Nu numai pentru combatanții, dar și pentru exegeții lui Braudel, esența noțiunii „perspectivei istorice” se dovedește a fi (în ultima instanță) o imagine oarecum ștearsă a patriei proprii a istoricului. Peter Burke, unul dintre cronicarii cei mai avizați al Școlii Annales, subliniază cu ironie: la Braudel, de cele mai multe ori, Franța apare ca un *landscape* ponosit și prăfuit, care ar trebui restaurat minuțios, dar după propriile metode ale maestrului. Desigur, și la marele istoric, există uneori o Franță grandioasă și strălucitoare, al cărui peisaj luminos este populat de culisele unor serbări galante, o Franță glorioasă, de onoare, o Franță atotputernică a discursurilor patriotarde. Această „frumoasă închipuire” este însă eclipsată, aproape imediat, de umbrele Franței cotidiene de dintotdeauna, ale Franței rurale, agricole sau a orașelor mici cu piețe asediate de săraci, deci de o Franță dezintelectualizată, ba chiar a foametei de toate zilele, o Franță „simplă și catolică”, bântuită de crimele impietății, cauzate de frica zilei de mâine.

La Braudel este vorba, deci, despre o imagine a Franței, care trădează nu orgoliul istoric, ci responsabilitatea istorică. Istoricul este dominat de un copleșitor sentiment de solidaritate față de o țară cu un trecut „înspăimântător de mare”, dar care este legat, foarte firav, de un viitor plin de incertitudini. Cum s-a format această imagine al sufletului tremurător, suferind de palpitații nesfârșite, purtându-și certitudinile și încredința latentă prea onest, aproape deprimat? Cum s-a format această imagine, uneori chiar alarmantă, avertizatoare, și ce s-a întâmplat (în viziunea lui Braudel) cu țara celei mai mari națiuni europene?¹³

Trebuie spus de la bun început, că această imagine, aproape sinistru, nu este o elevațiune freudiană din copilăria petrecută la Luméville-en-Ormois, în vecinătatea Flandriei istorice, cu câmpiile sale mândre și bine lucrate sau cu castelele, la bastioanele cărora (și atunci) s-a fluturat mândrul tricolor francez. Imaginea unei Franțe, în curs de disoluție morală și intelectuală, s-a format, mai degrabă, la Paris, în Alger, la Rio de Janeiro și mai ales în timpul lungului prizonierat german.

La Paris, în timpul anilor de liceu și ai studenției, tânărul Braudel deja s-a confruntat cu ideologizarea excesivă a problemelor sociale și culturale din Franța interbelică. În perioada petrecută din Algeria trebuia să suporte eșecul vizibil al unei mari încercări seculare: imposibilitatea insuflării valorilor culturale franceze aceluia, care aparțin comunităților musulmane. În Brazilia devine martorul unui alt mare eșec, a europenizării (sau a modernizării) celui mai mare stat sud-american. (Braudel, referitor la situația socială și culturală din Brazilia, vorbește despre triumful latinizării, dar și despre colapsul catolicizării adevărate a băștinașilor amerindieni, în concordanță cu cele expuse mai târziu de compatriotul său, marele antropolog structuralist, Claude Lévi-Strauss.)

Cea mai mare influență asupra formării viziunii braudeliene despre istorie și națiune, patrie și lume, despre realitate istorică, a exercitat însă prizonieratul german¹⁴. În această perioadă de cinci ani, prizonierul se simțea nevoit să reevalueze întru totul concepția sa despre istorie. Trebuia să-și dea răspuns la mai multe întrebări delicate, ridicate de situația Franței, de propria sa soartă. (Uneori se afla într-o stare psihică prea zbuciumată, alteori căzând într-o depresie adâncă, găsia imposibilă continuarea unei vieți, care atârna atât de mult de mila altora.) Răspunsurile la marile întrebări ridicate de condițiile prizonieratului, se găsesc pe paginile elaborate în timpul sechestrării sale, ale căror circumstanțe îi permiteau totuși și o delimitare

¹² Fernand Braudel, *Mediterranean...*, vol. 5, pp.479-481.

¹³ Maurice Aymard, *Éclaircissements*, Ed. Seuil, Paris, 1988, pp. 76-81.

¹⁴ Peter Schöttler, *Fernand Braudel, prisonnier en Allemagne: face à longue durée et au temps présent*, în „Sozial.Geschichte Online” 10 (2013) S. 7-25 (<http://www.stiftung-sozialgeschichte.de>)

oarecare de culisele teatrului de război. Apoi scriind zi de zi câte o părțică din *Mediterrana* (o carte strălucită a adevăratului cosmopolitism, scrisă însă de un francez adevărat), el elaborează conceptul de *longue dureé*, cel mai prețios element teoretic al “perspectivei istorice” postmoderniste.

Pedagogia istoriei ca eliberare

Conform unui articol publicat în 1983, Braudel, ca profesor de liceu, a cerut întotdeauna, alături de clasele terminale, o clasă de a VI-a, adică copiii de la 10 la 12 ani. Considerând, că o asemenea clasă este un public delicios, care se minunează cu spontaneitate, în fața căruia poți face să defileze istoria așa cum ai face-o cu o lanternă magică. În asemenea cazuri, narațiunea ușoară poate să se deschidă de la sine în spectacole, peisaje, vederi de ansamblu. Atunci poți să-i ceri cunoașterea datelor esențiale, să situezi în timp oamenii eminenti, să-i pui în locul care li se cuvine.

„Marea problemă este, ca pe parcurs, să-l faci să descopere perspectiva, realitatea timpului trăit, direcțiile și semnificațiile, pe care le implică, succesiunile, care marcându-l, îl jalonează și îi dă o primă înfățișare, ce poate fi recunoscută,”¹⁵ scrie Braudel. La prima vedere „perspectiva istorică” nu este altceva, decât „realitatea timpului trăit” (deci *experiența timpului istoric*), implicând și aspecte semi-obiective sau subiective (“direcții” și “semnificații”). Dacă privim mai atent, însă, această „descoperire” a elevilor este, de fapt, raționalizarea unei posibilități de a-și schimba optica lor legată de istorie: descoperirea posibilității (sau chiar a responsabilității) de a se întoarce dinspre o stare de pasivitate spre o atitudine de activitate, de auto-angajare.

Această schimbare de atitudine, această întoarcere dinspre *vita contemplativa* spre *vita activa*, acest reviriment moral și intelectual, această turnură conformațională, poate cauza o revoluție a gândirii privind percepția istorică. Este mare nevoie de asemenea „revelații”, pentru că *percepția istorică* a omului de rând este strâns legată de empirismul cotidian. Acest empirism nu cunoaște nici o stratificare a timpului istoric, ba chiar și istoria însăși este o *metaforă* (desigur oarecum „ceremonială”, solemnă) inspirată de nostalgiile hrănite de exigențele exasperate ale banalității cotidiene.

Fluxul istoriei se înfățișează în chipul cotidianului. Acesta ne conduce viețile fără ca noi măcar să o știm: *obișnuința* (mai mult, rutina), miile de gesturi, care apar și dispar singure și în privința cărora nimeni nu are nici o putere de decizie, care de fapt, există dincolo de deplina noastră percepție. „Cred, că mai mult de jumătate din ceea ce înseamnă umanitate, este învăluită în cotidian. Nenumărate gesturi moștenite, acumulate în dezordine, repetate la nesfârșit, ne ajută să trăim, ne încarcerează, decid pentru noi de-a lungul întregii noastre existențe. Sunt imbolduri, pulsioni, modele, modalități sau convenții de acțiune, care uneori mai des decât am putea bănuși, își au originea în negura timpului. Atât de vechi, dar încă plin de viață, trecutul multisecular se revarsă asupra timpului prezent, așa cum Amazonul își aruncă în Atlantic imensa masă a apelor sale tulburi”¹⁶.

Orizontul de valori și “perspectiva istorică”

„Les valeurs sont donc les axes à la fois du devenir et du savoir historiques” - și acest fapt, la rândul lui, este foarte îmbucurător, chiar încurajator - mai ales, dacă dăm la o parte și avertizările lui Max Weber, care milita pentru o știință socială eliberată total de imperiul valorilor. Weber a sugerat, că valoarea (ca apanaj al subiectivității contemplative) nu-l poate înlocui niciodată pe adevăr ca forma supremă a obiectivității și raționalității științifice. Conștient de

¹⁵ Fernand Braudel, *Gramatica civilizațiilor*, Ed. Meridiane, București, 1994. Vol. I, p. 23.

¹⁶ Idem, *Dinamica...*, pp. 19-20.

acesta, Braudel pune două întrebări foarte delicate istoricilor: Există oare (între dorința de *explicație* și nevoia de *predicție*) o adevărată perspectivă a evoluției umane? Este această perspectivă infinită sau limitată?

Răspunsurile date sunt însă destul de evazive. În primul rând apare ideea, că pentru orice fel de istoriografie, problema esențială este și va rămâne timpul istoric. „*Pour l'historien, tout commence, tout finit, par le temps, un temps mathématique et démiurge, dont il serait facile de sourire, temps comme extérieur aux hommes, qui les pousse, les contraint, emporte leurs temps particuliers aux couleurs diverses: le temps impérieux du monde*”¹⁷.

Apoi apare o configurație mai complexă: cea a actorului istoric și a autorului istoriei ca narațiune. Actorul este făptuitorul evenimentului descris ca obiectivitate, iar autorul este subiectul, care scrie istoria. Acest subiect (urmărind propria sa („perspectivă istorică”) determină „perspectiva istorică” a actorului istoric, bazându-se pe prezumția, că orizontul de valori al amândurora ar fi foarte asemănător. Această *presupusă similitudine* se va realiza printr-un procedeu de atribuire indubitabil subiectiv, uneori chiar samavolnic, caracterizat de un arbitraj autoritar. Autoritatea auctorială a istoriografului este alimentată totdeauna de vădite elemente „valorificatoare”, în sens ideologic.

Ideea caracterului ideologic al conștiinței istoricului (distincția dintre conținutul propriu-zis al conștiinței și conștiința de sine) furnizează o perspectivă metodologică foarte importantă. Istoricul, încercând să determine „elementul istoriografic cel mai important” (deci „ceea ce s-a petrecut în mintea actorului istoric” pe care îl analizează), pare că posedă un fel de acces direct (făcând abstracție aici, desigur, de posibilitățile de documentare ale acestui “acces”) la conștiința de sine a acestuia, în special, așa cum este ea comunicată celorlalți. (Istoricul poate să determine ce credea actorul, că îi determină opțiunea. Această relație complexă dintre *actor* și *autor* sugerează faptul, că „a scrie” și „a face” istoria, este pentru istoriograf, unul și același lucru.

Braudel observă, că având o mare responsabilitate morală și intelectuală, istoricul ar trebui să se detașeze cât mai mult de valorile sale personale sau ale colectivității, pe care o reprezintă. „*Mais, comme Raymond Aron attire notre attention, ce détachement total nous est difficilement accessible. Avec les mêmes données, écrivait le grand théoricien, on compose des vues d'ensemble assez différentes. A notre sens, le détachement, se serait-ce que partiel, s'impose d'une manière inéluctable. L'historien doit se débarrasser le plus possible de son optique personnelle, voire de ses propres valeurs, et approcher, le plus possible, les valeurs de l'époque don't il traite. C'est cela l'honnêteté historique, c'est cela la démarche scientifique de l'historien. Ceci dit, l'objectivité absolue, le rejet du présent, de ses exigences, des traits propres à chaque savant sont presque impossibles, ils ne constituent qu'un but, qu'il convient de poursuivre*”¹⁸.

Concluzionând, putem spune, că „perspectiva istorică” este o formă cognitivă a realității istorice, eficientă pedagogic și mobilizatoare civic și intelectual. Această formă, ca și celelalte forme ale gândirii noastre, oglindește năzuința omului de a scăpa, pe cât se poate, de incertitudinile subiectivismului, și eterna sa stăruință de a fi părtaș la cele eterne, incontestabile, obiective¹⁹.

Cealaltă Europă

Totuși, măsura unică, care validează orice fapt istoric, și care deși este întotdeauna la îndemână (fără a fi o prezență forțată, impusă blajin sau violent), este Europa. Europa lui Braudel este o Europă a unităților de măsură, deci a constelațiilor valorice, a conexiunilor benigne

¹⁷ Idem, *Histoire et sociologie*. în „*Écrits sur l'histoire*”, Ed. Flammarion, Paris, 1969, pp. 97-122.

¹⁸ Idem, *L'histoire des civilisations: le passé explique le présent*, în „*Écrits...*”, pp. 255-314.

¹⁹ Idem, *Timpul lumii*, Ed. Meridiane, București, 1989. Vol. II, p. 357.

ale economiei și a prăbușirilor unor politici prea autocrate. Desigur, arta și spiritul formează „o unitate strălucită”, dar unitatea reală și solidă este asigurată de economiile independente ale continentului. Iar dacă o unitate este instrumentată politic, atunci aceasta ulterior se va dovedi una aleatorie.

Europenii, însă, și-au pierdut, cel puțin vremelnic, perspectiva istorică. “Este îngrijorător să constatăm, că Europa, idealul cultural, ce trebuia promovat, se află pe ultimul loc pe lista programelor de lucru” - scrie istoricul la începutul anilor 1960. „Nu există nici o preocupare în ce privește mistica sau ideologia. Nici apele înșelător domolite ale Revoluției sau socialismului, sau apele vii ale credinței religioase nu-i servesc îndeajuns. Or, Europa nu va exista, dacă nu se va sprijini pe aceste vechi forțe, care au făcut-o, care muncesc încă profund, într-un cuvânt, dacă vor fi neglijate toate umanismele ei vii”²⁰.

Europa, fiind adevărata perspectivă istorică, întruchipează însă într-un ideal, luat în derâdere din ce în ce mai mult, trebuie salvată. Istoricul nu-și tăinuie îngrijorarea: Europa ca perspectivă ori se va sprijini pe acele forme vechi ale umanismului său cotidian, pe care le-a moștenit, ori fatalmente, într-o zi sau alta, ele o vor răzbuna. Europa etno-culturală (deci a națiunilor libere, egale și fraterne) e un program frumos, dare care rămâne a fi formulat activ și conștiincios, în deplinătatea consecințelor facerii sale.

Braudel, încă din anii 1970, zărește conturarea a două Europe, alarmant de diferite. Vede o Europă a calculelor înguste, care nu va fi gata niciodată să-și folosească ponderea pentru soluționarea subdezvoltării mondiale, deși știe foarte bine, că de asta depinde viața tuturor în lume, cu destine indisolubil legate. Vede și o altă Europă, mai inventivă, factor de bunăstare pacificatoare, umanistă și creștină, dar care este prizoniera unor iluzii consumeriste, a unei naivități și a supremațiilor, întreținută arbitrar și fariseic.

După Braudel, problema principală este și acum, ca întotdeauna: Ce trebuie dat oamenilor? Hrană, siguranță, liniște, bucurie? Pâine sau carte, credință sau realitate? Această rațiune este însă deja depășită, în primul rând, din cauză, că nu se poate construi o conștiință colectivă pe cifre, care reflectă doar interesele consumatorilor de tot felul²¹. Trebuie mai mult, mai profund, mai adevărat. Trebuie o perspectivă, dătătoare de speranță și mobilizatoare, referitoare la realitatea istorică a trecutului, și totodată, la posibilitatea socială a viitorului. Trebuie ceva, care leagă fundamental și inițiator, trecutul de viitor, în chip organic, credibil și durabil.

²⁰ Idem, *Gramatica...*, vol. II, p. 106.

²¹ *Ibidem*, p. 114.